

JESUS

ETT HISTORISKT MYSTERIUM
ELAINE PAGELS

ÖVERSÄTTNING
ÖYVIND VÅGEN

fri tanke

Inledning

VAR JESUS EN historisk person eller en fiktiv person? Vad vet vi – eller vad kan vi veta – om honom, historiskt sett?

Och hur vet vi det som vi tror oss veta – vilka källmaterial har vi att tillgå? Hur har vår uppfattning om vem han var – eller är – förändrats över tid och från kultur till kultur?

Det var frågor som dessa som fick mig att söka till forskarutbildningen långt efter det att jag hade förkastat en lång rad versioner av kristendomen, med början i den metodistkyrka jag tillhörde som barn. Även om jag älskade musiken, inklusive Isaac Watts kraftfulla hymner, hade engagemanget för social rättvisa som inspirerat metodismens grundare, John Wesley, i all tysthet slopats och ersatts med en allmänt hållen uppmaning om att »vara snäll« – en anpassning av evangelierna som av allt att döma framstod som bättre lämpad för den kaliforniska sovstad där jag växte upp.

Jag blev dock fascinerad och en smula rädd när jag klev in i den närbelägna katolska kyrkan tillsammans med min bästa vän från skolan. Sankt Aloysius kyrka var mycket mer mysteriös, med fladdrande ljuslågor under en bild snidad i trä som föreställde en svårt plågad Jesus, fixerad på ett kors högt ovanför altaret. Sedan fick jag lov att vänta, sittande på en mörk träbänk, medan hon försvann in i ett svart träbås för att viska till någon osynlig som skulle utmäta straffet för hennes begångna synder. Jag var alltid lättad när vi kunde smita ut i solljuset igen. Så jag gav upp religionen och sökte mig istället till dansen, poesin och musiken. Ingenting av det som jag hade sett i de där kyrkorna kunde ändå mäta sig med

Hopiernas danser som rasade sent på julaftonskvällen vid Taos Pueblo i New Mexico, eller framförandet av Uppenbarelserna som dansades fram av Alvin Aileys danskompani i New York, eller John Donnes och Dylan Thomas dikter, eller Johannes Bachs eller Aretha Franklins musik. Vid den tiden hade jag fortfarande ingen aning om att det var berättelserna om Jesus som hade inspirerat nästan varenda en av de där författarna, musikerna och dansarna.

Men när jag gick i gymnasiet bjöd en vän med mig att resa till San Francisco och delta i någon form av offentlig sammankomst. Till min förvåning visade det sig att vi var på väg till ett »Korståg för Jesus« där Billy Graham, på den tiden en stilig och karismatisk predikant, talade till över artontusen personer som hade trängt ihop sig på en fullsatt idrottsarena vid Candlestick Park utanför vilken ytterligare tusentals stod och lyssnade på parkeringsplatsen. Han inledde med att varna för att det han hade att säga skulle låta fänigt i intellektuella och välutbildade människors öron – och det gjorde det också. Han utmanade människor som, i likhet med min far, forskaren, vördade vetenskapen som den högsta formen av visdom. Sedan höjde han rösten för att prata om USA, men inte som mina invandrade far- och morföräldrar gjorde, som moralens rättesnöre och rättvisans guldstandard. Istället återopade han profeten Jesaja (O, land av syndare!) och fördömde det amerikanska politiska ledarskapet för att driva sina mest begåvade unga män (han nämnde inte kvinnorna) till att bygga allt större vapen, också efter det att amerikanska bomber hade dödat hundratusentals människor i Hiroshima och Nagasaki. Han hötte med näven och ifrågasatte de kristna som lutade sig mot Bibeln för att rättfärdiga slaveri och rasåtskillnadspolitik.

Samtidigt som en enorm kör lågmält började sjunga »Just As I Am« sänkte predikanten sedan rösten till ett dämpat tonfall

Inledning

och började tala om vårt behov av Guds kärlek. Han lovade oss allt vi kunde föreställa oss, till och med evigt liv, och försäkrade att det enda vi behövde göra i utbyte var att kliva fram och »öppna våra hjärtan för Jesus«. Billy Graham erbjöd ingenting mindre än ett nytt liv: jag kunde få bli »pånyttfödd«, bryta mig loss från min ursprungsfamilj och upptas i den himmelska Faderns familj, en far som till skillnad från den jordiske fadern kände till allting om mig, till och med mina allra hemligaste tankar, och trots det älskade mig förbehållslöst.

Det där ögonblicket som Graham utlovade hade kraft att förändra allt – att spränga de begränsande murarna som omgav den värld jag levde i och öppna upp ett nytt och allt vidsträcktare universum. Jag, som nyss hade fyllt femton, fann den här inbjudan oemotståndlig. Överväldigad av tårar gick jag ner och fram till scenkanten tillsammans med tusentals andra, medan många tusen till sjöng och vrålade ut sitt gillande och lovprisade Gud för alla själar som räddades den här dagen. Nu var alla vi som blev »pånyttfödda« en del av ett gemensamt kosmiskt frälsningsdrama. Den där dagen öppnade upp rum i min fantasi och föreställningsförmåga som jag tidigare bara hade haft tillträde till genom musiken och andras berättelser. Den kom att förändra mitt liv, precis som predikanten hade utlovat, om än inte riktigt på det sätt som han hade tänkt sig eller på så lång sikt som han hade föreställt sig.

När de fick höra talas om detta blev mina föräldrar upprörda och min far arg. Han hade själv som ung man tvingats kämpa för att frigöra sig från sin familjs fanatiska presbyterianism, en grogrund för förbittrade gräl om frälsning och fördömelse. När han upptäckte Darwins teorier skyndade han sig att förkasta religionen, som han försäkrade mig var föråldrad, en kvarleva från mänsklighetens vidskepliga och arkaiska förflutna. Trots att han var orolig och insisterade på att jag hade blivit lurad,

gick jag full av iver och entusiasm med i en evangelisk kyrka. Där kunde jag träffa mina »bröder och systrar i Kristus«, och vi kramade varandra, bad tillsammans och prisade Herren, åt smulor av kex och drack druvsaft ur små plastmuggar när vi firade nattvarden, som medlemmar av Kristi kropp här på jorden.

Ett och ett halvt år senare förändrades emellertid allt i ett slag. Förtvivlad över att en av mina närmaste vänner från high school plötsligt hade dött i en bilolycka, uppsökte jag kyrkan i chock. Medlemmarna i vår tätt sammanslutna grupp var till en början vänligt inställda och frågade: »Var han pånyttfödd?« När jag svarade »Nej, han var judisk«, sade de: »Då är han i helvetet«. Det kändes som att få ett knytnävsslag i magen, och jag var på vippen att fråga, *Var inte Jesus också judisk?* Oförmögen att tala och chockad över att deras känsla för Guds kärlek inte utsträckte sig till att omfatta någon utanför den snäva kretsen »bibeltroende kristna«, gick jag förtvivlad därifrån för att aldrig mer återvända.

Efter det lämnade jag återigen kristendomen bakom mig. Flera år senare övervägde jag, eftersom jag älskade att utforska litteratur, dramatik och konst, att söka till en forskarutbildning i konsthistoria vid New York University, eller i poesi vid Columbia University, i »socialt tänkande« vid University of Chicago eller också i filosofi vid Brandeis University. Eftersom jag fann alla utbildningsprogrammen tilltalande och inte kunde välja, bestämde jag mig för att ansöka till samtliga – vilket jag också gjorde.

Samtidigt började jag fundera: vad var det hos de där berättelserna om Jesus som hade väckt så stark genklang i mig när det begav sig? Trots att jag hade hört människor säga att religion var barnsligt eller, som Freud insisterade på, bara en illusion, så kvarstod min nyfikenhet. Vad var det som genljöd så starkt i min egen erfarenhet? Berodde det på Jesus och den

han var? Fanns det bara i kristendomen eller kunde andra religiösa traditioner – som till exempel buddismen – vålla lika kraftfulla reaktioner och öppna upp oss för verkligheter bortom vår vanliga fattningsförmåga? När jag fick höra om en doktorandutbildning i religionsvetenskap vid Harvard University som erbjöd forskarstudenterna möjligheten att utforska hinduism, buddism, kristendom eller islam, bestämde jag mig för att ansöka dit också.

Ett och ett halvt år senare flög jag tvärsöver landet till Cambridge i Massachusetts, förväntansfull och skräckslagen och ivrig att inleda det som skulle komma att bli mitt livsverk – utforskandet av religionshistorien. Efter att ha lokaliserat en vindslägenhet nära Harvard Yard, gav jag mig iväg för att träffa den formidable Krister Stendahl, professor i Nya Testamentet, präst i den lutherska Svenska kyrkan och nyutnämnd svensk biskop. Efter några inledande formaliteter snurrade han på sin skrivbordsstol för att ställa en skarp fråga. Han varnade mig för att kvinnor nästan aldrig antogs som forskarstudenter vid Harvard University och att de som antogs nästan undantagslöst misslyckades med att avlägga examen, och frågade: »Varför sökte du dig hit?» Häpen svarade jag att jag gjorde det i förhoppning om att finna kristendomens essens. Han tystnade, såg allvarligt på mig och frågade sedan: »Vad får dig att tro att den har en essens?» Där och då förstod jag att jag hade hamnat på rätt plats. Även om jag blev honom svaret skyldig insåg jag att det var precis därför som jag hade sökt mig dit: för att ställas inför sådana frågor och utmanas att tänka i banor som jag tidigare inte ens hade kunnat föreställa mig.

Jag hade valt Harvard eftersom det var ett sekulärt universitet där jag skulle slippa att bli bombarderad med kyrkliga dogmer. Men jag föreställde mig fortfarande att om vi bara gick tillbaka till det första århundradets källor så skulle vi kunna ta reda på

vad Jesus egentligen sade och gjorde och hur kristendomen tog sin början. Det första jag förstod under forskarutbildningen var att utforskandet av dessa teman skulle bli mycket besvärligare än vad vi hade förväntat oss. Som studenter kunde vi inte hitta en lättframkomlig väg till det som professor Stendahl ironiskt kallade för »Bibel-leklandet« bara genom att gräva i historien. Men jag upptäckte också att förhoppningen om att »hitta den äkta kristendomen« hade drivit oräkneliga människor, inklusive forskare och studenter i vår egen grupp, att undersöka hur den här rörelsen en gång startade. Och för de flesta av oss inbegrep våra historiska undersökningar också ett mått av eget andligt sökande.

Först lärde jag mig att ingen av de berättelser som idag kallas för »evangelier« skrevs under Jesus livstid. Tvärtom så författades de anonymt cirka fyrtio till sextio år efter hans död. De namn jag betraktat som tillhörande deras författare hade tillfogats cirka hundra år efter det att berättelserna nertecknats, när beundrare av de här specifika »evangelierna« försåg dem med namn hämtade från Jesus innersta krets för att på så sätt skänka trovärdighet åt de olika redogörelserna för hans liv och gärning. Runt 160 e.v.t. tillskrevs de två evangelier som kallas Matteusevangeliet och Johannesevangeliet Jesus lärjungar. De två återstående som återfinns i Nya Testamentet döptes efter den andra generationens lärjungar. Markus var traditionellt känd som en lärjunge till Petrus och Lukas ansågs allmänt vara en lärjunge till aposteln Paulus. Och även om vart och ett av de här evangelierna innehåller historiska och biografiska uppgifter, var deras författares huvudsakliga syfte att sprida tron på Jesus och offentliggöra hans budskap – »glädjebudet« (den egentliga betydelsen av den grekiska termen »evangelium«) – inte att dokumentera de faktiska historiska tilldragelserna.

Jag upptäckte också att inga av de källor som överlevt från det första århundradet och som omnämner Jesus är neutrala.

Inledning

För samtidigt som hans hängivna anhängare skrev evangelier, skrev framstående medlemmar av den samtida romerska eliten svidande smädeskrifter. Till exempel avfärdade den romerske senatoren Tacitus och den romerska hovhistorikern Gaius Suetonius Tranquillus, vilka båda var fast beslutna att författa biografier över berömda personer, Jesus anhängare och följare som en okunnig och vidskeplig pöbel – människor som var dåraktiga nog att »tillbe en korsfäst jude«, för att låna Tacitus föraktfulla formulering.

Förutom de här sedan länge välkända källorna hade jag den oerhörda turen att ha tillgång till den berömda skatt bestående av över femtio urgamla texter som upptäcktes 1945, inklusive de så kallade »gnostiska evangelierna«, såsom Thomasevangeliet, Filipposevangeliet och Sanningens Evangelium. Dessa utgav sig häpnadsväckande nog för att innehålla »den levande Jesus hemliga ord« – däribland många utsagor som är välbekanta från Nya Testamentet, men också andra som har förvånat och förundrat oss. De här urgamla texterna, som låg inneslutna i ett förseglat knappt två meter högt kärl, hade gömts undan i en grotta i Egypten. Vi frågade oss vem som hade placerat skrifterna där – och varför? I en tidigare bok, *De gnostiska evangelierna*, har jag redogjort för våra preliminära svar på de här frågorna.

De här undangömda texterna påminde oss om den snirkliga och stundtals kaotiska väg som Jesus lärar har tagit för att nå fram till oss här och nu. Runt år 312 e.v.t. förvånade den romerske kejsaren Konstantin sina undersåtar genom att anta Kristus som sitt gudomliga skyddshelgon och förklara kristendomen som en laglig religion efter många år av förföljelser riktade mot Jesus anhängare. Kort därefter förkunnade en förutvarande soldat i den romerska armén vid namn Pachomios att också han var kristen och ämnade inrätta en församling på jorden

som skulle kunna bli en »himmelens utpost«, och bjöd in flera tusen kristna män till att bygga upp vad som kom att bli ett av de tidigaste klostren i den egyptiska staden Nag Hammadi. Många heliga skrifter spreds mellan kristna vid den här tiden – inte bara Paulus brev och de fyra evangelier som nu återfinns i Nya Testamentet, utan också evangelier som tillskrivits Thomas, Filippus, Maria Magdalena och andra av hans lärjungar – och munkarna i Pachomios kloster samlade och vårdade många av de här skrifterna och läste högt ur dem under kvällarnas andaktsutövningar.

Men cirka tio år efter det att de romerska härskarna hade slagit fast att »kristna återigen har rätt att existera« fann Konstantin till sin besvikelse att många av dem splittrats i rivaliserande grupper som debatterade huruvida Jesus var en människa eller en gud. För att lösa den här tvisten bjöd Konstantin in över trehundra biskopar till ett konsilium (kyrkomöte) för att stadfästa den »ortodoxa« kristna tron i form av en standardformulering som skulle komma att kallas »den nicenska trosbekännelsen« av de som kallade sin grupp »katolsk« (av det grekiska ordet för »universell«). Detta kom att lägga grunden till den katolska kyrkan.

När den katolska biskopen av Alexandria flera årtionden senare upptäckte att munkarna i Pachomios kloster läste hemliga evangelier parallellt med de som lästes offentligt i kyrkan, bestämde han sig för att ta kontrollen över vad munkarna tilläts att läsa. Biskopen fördömde de evangelier som utgav sig för att innehålla Jesus hemliga läror som »kätteri« och beordrade munkarna i klostret i Nag Hammadi att sluta läsa dem. Även om nästan samtliga exemplar brändes eller kastades i Nilen, vägrade några – av allt att döma munkar från klostret – att hörsamma biskopens påbud och smuglade i smyg ut över femtio texter från biblioteket och gömde dem omsorgsfullt i

Inledning

en närbelägen begravningsgrotta, där vi fick höra att de hade upptäckts nästan tvåtusen år senare. Texterna vi har tillgång till är fåtaliga och ofta fragmentariska och skadade, men öppnar trots det upp nya världar av insikter.

Följaktligen ser jag nu, med tanke på möjligheten att bygga vidare på ett mycket bredare källmaterial än det som många tidigare historiker har haft tillgång till, fram emot att få återvända till frågorna som vi inledde den här boken med: Var Jesus en historisk person? Och, i så fall, vad för slags person? Det finns inga självklara svar på de här frågorna, eftersom våra tidigaste källor är kortfattade och inte sällan motstridiga. Det finns fler frågor än och svar – och många luckor om vilka vi inte kan veta något. Den samlade evidensen bekräftar dock att han verkligen var en fysisk person; samtliga av hans samtida som omnämner honom är överens om detta, oavsett om de omtalar honom med vördnad eller förakt.

Jag inledde arbetet med den här boken med andra frågor också. Vilken var den sociala och politiska kontexten för Jesus liv i Judeen? Hur kommer det sig att Jesus, som levde för flera tusen år sedan, inte har gått samma öde till mötes som andra, såväl gudomliga som mänskliga, varelser, som Zeus eller Julius Caesar, vilka en gång befolkade vår kulturs avlägsna förflutna? Hur kommer det sig att så många människor fortfarande förhåller sig till honom inte bara som till en levande närvaro, utan dessutom som till någon de känner nära och väl och har en närmast personlig relation till. Vad får människor att söka sig till Jesus idag? Jag bestämde mig för att ställa den sista frågan till antropologer som arbetar i många olika delar av världen, särskilt där omvändelsen till kristendomen är ett snabbväxande fenomen – i Afrika och Latinamerika, men också i delar av Asien och USA. När människor berättar om varför de konverterar kan vi se hur uppfinningsrikt – och varierat – de flätar in

berättelserna om Jesus i sina egna kulturers vävar, precis som människor har gjort under de senaste två årtusendena.

Och eftersom jag i mitt eget liv har varit fascinerad av de här berättelserna och konsten som de har inspirerat till, frågade jag också hur samtida konstnärer förhåller sig till och förvandlar dem. Vad fångar någons intresse tillräckligt för att skriva en dikt som väcker nytt liv i någon detalj av – eller någon person i – berättelsen? Vad är det som fångar varje generation konstnärers uppmärksamhet i nästan alla kulturer, och som får dem att skildra hur Jesus ger en blind man synen åter eller återuppväcker de döda? Vad är det som lockar filmskapare att identifiera sig så intensivt med Jesus att de föreställer sig honom som mäktig och mystisk, eller tyngd av tvivel och plågad av outhärdligt lidande? Här ska vi försöka hitta ett svar genom att jämföra hur olika samtida konstnärer förhåller sig till de här berättelserna som ett sätt att reagera på aktuella – och tidlösa – frågor som politiskt förtryck, etnicitet, kön och genus. Idag, precis som under de senaste två årtusendena, hålls de här urgamla berättelserna vid liv genom ständiga revideringar.

Hur gärna jag än skulle vilja undersöka hur svaren på de här frågorna har sett ut och växlat under hela perioden från vår tideräknings början och fram till idag, inser jag att det är en omöjlig uppgift. Men jag kan inte låta bli att komplettera frågan »Vem *var* Jesus?« med ytterligare en – »Vem *är* han?« Det som fascinerar mig är hur häpnadsväckande väl Jesus *har motstått tidens tand*, hur han både återupptäckts och återuppfunnits. Hur kom den rabbin som är känd under namnet Jesus från Nasaret att avbildas som Guds son sittande på en tron i himlen vid härskarornas Herres sida? Utforskandet av det oerhört vidsträckta landskap där kristendomen konstruerades är ett dubbelriktat företag – i *Jesus: Ett historiskt mysterium* blickar vi bakåt för att, så långt det är möjligt, avtäcka vad som verkligen

Inledning

hände, och blickar framåt för att se hur evangelieförfattarna utvecklade sitt källmaterial på ett sätt som var synnerligen verkningsfullt – och mer medryckande och övertygande än en mer rättfram och linjär historieskrivning hade varit.

Det är först efter att i flera årtionden ha reflekterat över den kristna traditionens teman, texter och gåtor som jag har känt mig redo att närma mig berättelserna om Jesus direkt. Och det jag fann är så spännande att jag vill bjuda in dig att dela det här äventyret med mig.

Jungfrufödelsen

Jesus ursprung, familj och födelse

DET INSLAG SOM kanske som står ut mest i evangeliernas berättelser är jungfrufödelsen. Vad kan den tänkas betyda? Hur menar evangelieförfattarna att den gick till och varför? När jag först började ställa de här frågorna hittade jag många överraskningar. Jag hade alltid antagit att det bara fanns en sammanhängande födelseberättelse, efter att på julafton ha sett olika versioner smälta samman till en i vår lilla metodistkyrka i Kalifornien, när vi spelade upp en barnpjäs, utklädda till änglar med glittrande glador eller herdar eller kungar med papperskronor, som kom för att hälsa på Jesusbarnet, en docka som hölls i famnen av flickan som hade fått rollen som Maria. Men när jag återvände till källorna för att undersöka berättelsen om Jesus födelse blev jag förvånad över att se att även om Matteus och Lukas i Nya Testamentet är överens om att Jesus var en kunglig prins, att han föddes i Betlehem och att himmelska järtecken förkunnade hans födelse, så berättar de i nästan alla andra avseenden mycket olikartade historier.

Jag förvånades också över upptäckten av att den äldsta berättelsen om Jesus liv i Bibeln, Markusevangeliet, inte nämner någonting alls om omständigheterna kring hans födelse och bara obetydligt mer om hans familjebakgrund. Så är också fallet i det sista av de fyra evangelierna i Nya Testamentet, Johannes-evangeliet, medan de två återstående – Lukasevangeliet och Matteusevangeliet – tvärtom lämnar mycket ingående och

detaljerade redogörelser för såväl hans födelse som familjeförhållanden och härstamning.

Både Lukas och Matteus börjar med att redogöra för Jesus familj och härstamning och återger omständigheterna kring hans födelse och uppväxt. Var och en redogör för en släkttavla som spårar Jesus fädernelinje från hans far Josef till Israels kungliga dynasti, tillbaka till kung David omkring år 1000 f.v.t. Som vi har noterat förlägger båda de här evangelisterna Jesus födelse till Betlehem, staden från vilken Israels största kungar stammade. Båda hävdar också att Jesus föräldrar fick gudomliga förebud om sitt framtida barn och dess kommande öde – himmelska järtecken, astrologiska varsel som förebådade ankomsten av en gudomligt utsedd »Guds son«. Mest häpnadsväckande av allt är att både Matteus och Lukas insisterar på att Jesus födelse innebar ett mirakel utan motstycke i världshistorien – en »jungfrufödelse«.

För att förstå vad respektive författare hade i åtanke måste vi läsa deras berättelser var för sig. Matteus inleder med att förkunna att Jesus är Guds utvalda Messias, och fortsätter med att redogöra för en släkttavla som visar att han är en ättling till Israels främsta konungar, David och Salomo. Därefter berättar han om hur några stjärntydare, astrologer från främmande länder, varskotts av en ny stjärna som dykt upp på himlen och signalerat att en blivande kung fötts, varpå de reser till Jerusalem för att överlämna kungliga gåvor för att hedra den nyfödda prinsen. Nyheten om att en potentiell rival har fötts ingjuter dock skräck i den regerande konungen, Herodes den store. Efter att ha sammankallat hela sitt hov kallar han till sig de utländska sändebuden och beordrar dem att leta upp barnet och återvända och upplysa honom var den nyfödde står att finna.

Trots att den välbekanta berättelsen i Lukasevangeliet skildrar hur Jesus föräldrar reser till Betlehem och letar efter ett

vårdshus utan att finna något natthärbärke, hävdar Matteus överraskande nog att Josef och Maria hade ett hus i Betlehem, hemstad åt den davidiska dynastins förfäder. Sedan berättar han om hur det himmelska järtecknet, Betlehems stjärna, ledde stjärntydarna till Jesus föräldrahem (Matt 2:10). Överväldigade av glädje träder de in i huset, får syn på Jesusbarnet tillsammans med dess moder, Maria, knäböjer för att betyga sin vördnad och öppnar sina skattkistor för att överrätta gåvor i form av guld, rökelse och myrra. Men efter att de tre männen i hemlighet har avvikit från Jerusalem och därmed vägrat lyda Herodes befallning att avslöja var barnet befinner sig, beordrar den rasande kungen sina knektar att döda alla judiska gossebarn som är två år eller yngre, ett öde som Jesus endast undkommer eftersom hans far, Josef, omedelbart tar med sig sin familj till Egypten där de gömmer sig. Först senare, efter att han fått höra talas om Herodes död, vågar Josef återvända till Israel med sin fru och deras barn. Men eftersom Josef fruktar att också Herodes son och efterträdare skulle kunna utgöra ett hot mot barnets liv, förflyttar Josef den heliga familjen från deras hem i Betlehem till en liten landsortsstad i Galileen där de lever inkognito till dess att Jesus vuxit upp. Som Matteus återberättar historien, förklarar det varför Jesus inte är känd som en prins, utan helt enkelt som Jesus från Nasaret (Matt 2:22–23).

Lukas har också mycket att säga om Jesus familjehistoria och födelse, men han berättar, precis som vi redan har varit inne på, en helt annan historia. Där Matteus talar om en kunglig födelse som förebådas av himmelska järtecken som känns igen av kungar och härskare från hela världen, nämner Lukas vare sig någon stjärna eller någon offentlig tumult. Istället målar han upp bilden av en havande ung kvinna från landsbygden som skall till att föda när hon befinner sig på resande fot långt hemifrån. När den lilla familjen misslyckas med att skaffa sig

natthärbärge i Betlehem söker hon och hennes make skydd i en lada och Jesus mor tvingas föda i en spilta; de enda som lägger märke till det inträffade är några lokala fåraherdar. Men eftersom Lukas, precis som Matteus, insisterar på att Jesus far var släkt med Israels konungadynasti, säger han att Josef och Maria hade färdats till Betlehem eftersom familjens medlemmar hade ålagts att erlägga sina romerska skatter där.

I Lukas återgivning av historien häpnade Maria när ärkeängeln Gabriel uppenbarade sig för henne för att förkunna att hon skulle bli gravid, och utbrast: »Hur skall detta ske? Jag har ju aldrig haft någon man.« När jag läste Lukas redogörelse i vuxen ålder infann sig en rad frågor som inte hade föresvävat mig tidigare. Många kristna älskar och vördar Maria, inte bara som »Heliga Guds moder«, utan också som någon vars kärleksfulla vänlighet och renhjärtade kristendom kvinnor kan försöka efterlikna. Men nu när jag läste om Lukas berättelse tvingades jag överväga också andra möjligheter. Vad händer om vi för ett ögonblick bortser från Lukas lyckliga fiktion och funderar över hur en ung kvinna som mottar ett sådant budskap skulle kunna tänkas reagera i verkligheten? Är det inte troligt att en ung och sexuellt helt oerfaren kvinna skulle kunna bli förvånad och förskräckt över att få höra att hon ska bli gravid med tanke på den möjliga förnedring och skam som hon kan tvingas behöva genomlida? Lukas är en skribent som till skillnad från Matteus fokuserar på Maria och vill att vi ska föreställa oss att hon blir överraskad och förtjust. Trots det så tyder orden som han lägger i hennes mun på att hon är överväldigad och helt enkelt finner sig i sitt öde när hon förkunnar: »Jag är Herrens tjänarinna. Må det ske med mig som du har sagt.« Lukas ordval i form av det grekiska ordet *doulē*, som egentligen betyder »slav«, översätts oftare med ett snällare begrepp som »tjänarinna«. Men de som hörde den här berättelsen på Lukas tid kunde förmodligen

antas känna till att en förslavad kvinna var ålagd att lyda sin herre och ägares vilja, också när det, som ofta var fallet, innebar att bära och föda hans barn. Lukas avsikt är dock att visa att Herren själv kunde förvandla den här ålagda bördan till en välsignelse, också för Maria.

I över tvåtusen års tid har kristna över hela världen smält ihop, legerat, de här två berättelserna till en och skapat en amalgamerad version som bortser från deras inbördes skillnader och motsägelser. För även om båda födelseberättelserna är överens på tre punkter – Jesus härstamning, att det hela tilldrar sig i Betlehem samt jungfrufödelsen – slutar likheterna där och olikheterna tar vid. Även om historiker i flera tusen år har försökt bekräfta de här berättelsernas detaljer, har de inte funnit några belägg att tala om – inga för Matteus påstående om ovanliga astronomiska järkecken; inga historiska noteringar som tyder på att massmord på judiska gossebarn har ägt rum; och ingenting som bekräftar Lukas påstående om att Jesus familj skulle ha varit tvungna att bege sig till Betlehem för att där erlägga romerska skatter. När den romersk-katolske forskaren Raymond Brown överväger den »stjärna« som Matteus nämner, konstaterar han följaktligen att även om de antika babyloniska astrologerna »kan ha associerat en särskild stjärna med judarnas kung« så finns det inga noteringar eller ens några förutsägelser om en sådan astronomisk händelse. Brown menar dock att många av Matteus samtida kan ha godtagit hans redogörelse, eftersom romerska levnadstecknare ofta förknippade åsynen av astronomiska järkecken med stora härskares födelser. Till exempel avbildar ett silvermynt som präglats för att hedra Julius Caesar (cirka år 40 f.v.t.) hans porträtt flankerat av en särskild stjärna som signalerar hans gudomligt förutbestämda öde.

Under 1600-talet började europeiska forskare söka igenom evidensen för ovanliga händelser på himlavalvet i jakt på ve-

tenskapliga bevis för »stjärnan«. Astronomen Johannes Kepler menade att det måste ha rört sig om en supernova även om det inte finns några belägg för en sådan från den tiden. Andra har framkastat att stjärnan kan ha varit en komet, kanske Halleys komet, som visade sig år 12 f.v.t. Senare, när Kepler såg en konjunktion mellan Jupiter och Saturnus, noterade han att samma konjunktion, som enligt förutsägelser skulle inträffa vart 805:e år, kan ha inträffat år 7 f.v.t., när Fiskarnas stjärnbild uppträdde, och därmed kan ha varit Betlehems stjärna – en uppfattning som vissa fortfarande hyser.

Trots det och eftersom de här spekulationerna är långtifrån entydiga har litteraturvetare istället framkastat teorin att Matteus inte talade om astronomiska »fakta«, utan tvärtom hade klätt sin berättelse i en poetisk språkdräkt som lånats från profeter såsom Jesaja. När han nertecknade sina profetior sexhundra år före Jesus födelse, föreställde sig Jesaja att när »Herrens dag« grydde så skulle icke-judarna strömma till Israels heliga land och bära med sig »folkens rikedomar« liksom kameler och dromedarer och flockar med får och frambara offergåvor i form av »guld och rökelse« för att hedra det »stora ljuset« från Herrens härlighet (Jes 60:1–7). Om det är detta som får Matteus att skriva in »Betlehems stjärna« i sin födelseberättelse, är hans avsikt förmodligen inte att förleda sin publik att tro på någonting som inte inträffade. Istället kan Matteus, som var övertygad om att Jesus verkligen var Guds utlovade Messias, ha antagit att händelser som sammanföll med Jesus födelse kan ha varit uppfyllelsen av urgamla profetior. Och eftersom Matteus avsikt inte bara var att nerteckna en berättelse om Jesus liv, utan framför allt att påvisa meningen med Jesus födelse och liv, kan han mycket väl ha lånat Jesajas metafor och beskrivit Jesus födelse som ljuset från en ny gryning.